

הגדרת העבודה לאנטישמיות של IHRA: ביקורת, יישום וחשיבות

דינה פורת, ג'ובאני קאר וטליה נעמת | 23 בדצמבר, 2021

מבוא

במאמר ינותח מעמדה של הגדרת העבודה לאנטישמיות שאימץ הארגון International Holocaust Alliance (IHRA), הברית הבינלאומית לשימור זכר השואה (לנוסח ההגדרה ראו נספח). בחמש השנים שעברו מאז שאומצה במאי 2016, נהפכה הגדרת העבודה של IHRA למסמך המוביל המבהיר מהי אנטישמיות בעזרת הגדרה כללית ו־11 דוגמאות ממחישות. מאות גופים שונים קיבלו ואימצו את ההגדרה, בהם מוסדות ממשלתיים, ארגונים חברתיים ותאגידים. בעקבות ההכרה הגוברת במסמך של IHRA ובחשיבותו, הוא משמש לזיהוי של תקריות ושל גילויים אנטישמיים ברחבי העולם ולמניעתם.

לתופעת האנטישמיות פנים רבות, וחלק מהיבטיה נתונים לוויכוח קשה וארוך. אחד מן ההיבטים במחלוקת הוא אנטישמיות הקשורה לישראל, שבגינה אמונות פוליטיות ואידאולוגיות מפלגתיות השפיעו במידה ניכרת על המחקר ועל ההבנה של התופעה. המסמך של IHRA זוכה לביקורת גם בשל העובדה שהוא כולל דוגמאות לאנטישמיות מסוג זה.

במאמר להלן ינותח מצבו הנוכחי של המסמך של IHRA ויבחנו עיקרי הביקורת נגדו והתגובות לביקורת. המאמר מתבסס על מחקר גדול ומקיף יותר שערכו ד"ר ג'ובאני קאר, עו"ד טליה נעמת ופרופ' דינה פורת בשיתוף בית הספר לתיירות באוניברסיטת חיפה.¹

רקע כללי

פרופ' דינה פורת, מייסדת ולשעבר ראשת מרכז קנטור לחקר יהדות אירופה בימינו, היא פרופסור אמריטה להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת תל אביב והיסטוריונית ראשית של יד ושם. היא יזמה את מפעל הדוחות השנתיים על אנטישמיות שמפרסם המרכז וממשיכה לשמש הכותבת הראשית שלהם. היא חיברה וערכה 15 ספרים הקשורים בין היתר לשואה ולזכרה.

ד"ר ג'ובאני קאר הוא מנהל הפרויקטים במרכז קנטור לחקר יהדות אירופה בימינו. הוא בעל תואר דוקטור בלימודים בינלאומיים (2011, אוניברסיטת טרנטו) ותואר שני במשפטים LLM (2007, אוניברסיטת טרנטו). יש לו רקע בזכויות אדם והוא מתמחה בחקר האסלאם המודרני וביחסי יהודים-מוסלמים. עו"ד טליה נעמת עוסקת בעריכת דין בישראל. היא בעלת תואר במשפטים (2005, אוניברסיטת בראיילן) ותואר שני (בהצטיינות) בדת השוואתית (2015, אוניברסיטת תל אביב). עו"ד נעמת היא עורכת שותפה של סדרת ספרי הלימוד המשפטיים *Legislating for Equality*, המאגדת חוקים על חופש דת, על אי-אפליה ועל הגנת מיעוטים בכל המדינות החברות באו"ם. הכרך האחרון על אסיה ועל אוקיאניה פורסם ב־2019.

¹ למידע נוסף על הפרויקט ראו באתר מכון קנטור <http://kantortcenter.tau.ac.il/>

ב־26 במאי 2016 אימצה IHRA הגדרת עבודה לאנטישמיות. לאימוץ ההגדרה קדמו אירועים והתפתחויות ששימשו לו רקע: הגדרת העבודה הראשונה לאנטישמיות גובשה בשנים 2004–2005 בעקבות ההסלמה באלימות ובהתפשטות של אנטישמיות ושל אנטי־ציונות שהגיעה לשיאה בוועידת האו"ם העולמית נגד גזענות בדברן שבדרום אפריקה באוגוסט 2001. ההגדרה נועדה לסייע בהתמודדות עם 'האנטישמיות החדשה' – שלב חדש בהיסטוריה הארוכה של האנטישמיות, המתאפיין באלימות מוגברת, בפעילות מוסלמית קיצונית יותר ובהחרפת הביטויים האנטי־ישראליים. הצורך הדחוף בהגדרה לאנטישמיות לטובת המאבק נגדה היה ברור, בין היתר בעקבות השימוש במונחים ובסמלים אנטישמיים כדי לבטא אנטי־ציונות.

את ההגדרה הראשונה ניסחו יחד ארגונים, מכונים וחוקרים עצמאיים שהצטרפו ליוזמה שהוביל הוועד היהודי־האמריקאי. זהו מסמך קצר שנמנע ממחלוקות רבות שנים, כגון מיהו אנטישמי, מדוע הוא אנטישמי וממתי, או מיהו יהודי ומהי יהדות. הוא מתמקד בהגדרה תמציתית של אנטישמיות ומספק דוגמאות קונקרטיות המאפשרות לזהות ולנטר תקריות אנטישמיות.

ההגדרה אינה מחייבת מבחינה משפטית, אלא היא בגדר המלצה ובסיס משותף לעבודתם של העוסקים בתחום. ככזו היא אומצה לראשונה בסוף שנת 2004 על ידי The European Union Monitoring Center (EUMC), מרכז המעקב של האיחוד האירופי היושב בוונינה, כיום FRA, Fundamental Rights Agency – הסוכנות לזכויות יסוד, ובשנת 2005 על ידי OSCE Organization for Security and Cooperation in Europe, הארגון לביטחון ולשיתוף פעולה באירופה). מאז 2005 סייעה ההגדרה לזהות מקרי אנטישמיות, שימשה להדרכת שוטרים בקבלת תלונות, להשתלמויות של גופי אכיפה ועוד, אך השימוש בה היה זעום מדי. לפיכך נולד עם השנים הצורך באימוץ מחודש של אותו הטקסט על ידי גוף בינלאומי פעיל ויוזם. ואכן במאי 2016 אומצה ההגדרה על ידי IHRA בישיבתה בבוקרשט שברומניה; היא אומצה פה אחד, על ידי 31 המדינות החברות בארגון באותם ימים.

הגדרת העבודה לאנטישמיות של IHRA נקראת כך למרות ההיסטוריה שלה, משום שמאז אימוצה מחדש בשנת 2016 צברה ההגדרה הכרה, וגבר השימוש והיישום שלה בזירה הבינלאומית; יותר מ־600 ממשלות, פרלמנטים, מועצות מקומיות, אוניברסיטאות ומועדוני ספורט ברחבי העולם אימצו אותה, והמספר רק עלה בשנים 2020–2021. אולם ככל שנהפכה נפוצה יותר, כך היא נהייתה למטרה ליותר התנגדויות, בעיקר מחוגים אקדמיים. אלה טענו כי ההגדרה פוגעת בחופש הביטוי, אינה מאפשרת הבעת ביקורת נגד מדיניותה של מדינת ישראל, ובד בבד מתעלמת ממטרתה העיקרית – לסייע בהגנה על יהודים ועל מוסדות יהודיים.

הגדרת העבודה של IHRA: ביקורות ותגובות

את הביקורת על ההגדרה אפשר לחלק לשלוש קטגוריות עיקריות הנוגעות להיקף השימוש בהגדרה, לאפקטיביות שלה ולהשפעותיה. יש מבקרים המוצאים כי הטקסט עצמו לקוי וטוענים שאינו מנוסח באופן מדויק מספיק, ואילו אחרים פוסלים את כל המיזם וטוענים כי הוא בלתי מעשי משום שאינו מחייב מבחינה משפטית. הדוגמאות המפורטות בהגדרה ונוגעות לאנטישמיות אנטי־ישראלית הן סלע המחלוקת העיקרי. רוב מבקרי הגדרת העבודה של IHRA טוענים שהיא פוגעת בזכות לחופש הביטוי משום שהיא משמשת להשתקת קולות ביקורתיים כלפי ישראל ומדיניותה על ידי האשמת מבקרי ישראל באנטישמיות. ב־בזמן תומכי הגדרת העבודה של IHRA מבקשים להפנות את תשומת הלב למרכיבים האנטישמיים בשיח ובקרב תומכי תנועת (BDS) Boycott, Divestments, and Sanctions.

ההגדרה מעורפלת ואינה מדויקת

הטענה שהגדרת העבודה של IHRA מעורפלת מובאת בפרסום שמימנו קרן רוזה לוקסמבורג הגרמנית והארגון הלא ממשלתי Medico International וחיבר פיטר אולריך ב־2019. לפי אולריך הגדרת העבודה "המעורפלת מאוד" מפרשת את האנטישמיות בעיקר כ"חווייה חושית" ומתעלמת מביטויים מהותיים אחרים (Ullrich, 2019).

הגדרת האנטישמיות של IHRA מנסה לזהות את מרכיבי הליבה של מגוון גילויי שנאת היהודים באמצעות הגדרה אחת כללית ומקובלת. האובייקט שבמרכז התהליך הזה הוא סוג של שנאה, של פוביה ושל עוינות שלאורך מאות השנים ייסר את העם היהודי בשלל דרכים והוביל למגוון אופנים של התבדלות, של אפליה ושל רדיפה. ייתכן אפוא שההגדרה של IHRA היא רדוקטיבית, אבל בדיוק משום שזו מטרתה: לתמצת את הליבה של תופעה בת מאות שנים, המשתנה תדיר ומתאימה עצמה לתרבויות, לאידאולוגיות ולהקשרים פוליטיים שונים. על כן ההגדרה של IHRA מבקשת להתרכז בהיבטים המהותיים של תופעה מגוונת זו ולהציג דוגמאות מוחשיות שיתרמו להבהרתה.

בנוגע לתוכן ההגדרה – יש מבקרים הגורסים כי בהגדרת העבודה לאנטישמיות של IHRA חסרות צורות מסוימות של שנאת יהודים, אך נראה כי טיעון זה מבלבל בין מהות האנטישמיות ובין מגוון הצורות והדרכים שבהן היא באה לידי ביטוי. מטרתה של הגדרת העבודה הקצרה והמעשית היא להסביר ולאפיין אנטישמיות, ולא להציג רשימה מקיפה וממצה של כל הצורות והביטויים של אנטישמיות, בין של פרטים ובין של מוסדות. לצורות הביטוי השונות של האנטישמיות יכולות להיות תוצאות שונות מאוד, ועם זאת הן יכולות לנבוע מאותה תפיסה כללית שלילית או מאותו רעיון כללי שלילי של 'היהודי'. תפיסה שלילית משותפת זו באה לידי ביטוי באמצעות מגוון שיטות ופלטפורמות ומלווה ברמות שונות של שנאה. לפיכך יש לדחות על הסף את הטענה שההגדרה מעורפלת או לא מדויקת רק משום שאינה מזכירה אנטישמיות מוסדית למשל, כגון ביטויים אנטישמיים של מפלגות פוליטיות. ההגדרה גם אינה מציינת ביטויי שנאה אנטישמיים באינטרנט, ובכל זאת אפשר בקלות להחיל עליהם את ההגדרה.

חקר האנטישמיות שואל מהי אנטישמיות, כיצד היא מתבטאת, מהו הנזק שהיא גורמת, ובאילו זירות היא מתפתחת. ההגדרה של IHRA בהחלט מכסה את שני ההיבטים הראשונים שכן היא מגדירה באופן כללי מהי אנטישמיות ונותנת מגוון דוגמאות לאופן שבו היא מתבטאת. הטענה שהגדרת העבודה אינה מדויקת משום שאינה כוללת את כל קשת הביטויים מחמיצה את עניינה המרכזי של ההגדרה.

הגדרת העבודה כוללת חמש דוגמאות לדמוניזציה ולדה-לגיטימציה של ישראל הקשורות במהותן לצורות אחרות של אנטישמיות ומזכירות דימויים אנטישמיים קלאסיים. אפשר לטעון שהסוגיה האמיתית שעל הפרק אינה מידת הדיוק או היעדרו, אלא התוכן המסוים המשווה ביקורת על ישראל ועל הציונות לאנטישמיות.

המבקרים העלו גם את הטענה כי על הגדרת העבודה אין הסכמה בקרב החוקרים. מן הרלוונטיות הגוברת של הגדרת העבודה של IHRA, לאחר שאושרה ואומצה על ידי ארגונים בינלאומיים, מדינות, מוסדות וארגונים לא־ממשלתיים, עולים כמה דפוסים.

ראשית, הסכמה בין חוקרים על נושא נתון אינה הכרחית כדי לבסס את תקפותו, ויש רק מעט דוגמאות להסכמה כזו בנושאים אחרים. הגדרת העבודה נוסחה על ידי חוקרים ואנשי מקצוע, ומעולם לא נטען שהיא מסמך אקדמי; במקום זאת יש לראות בה מסמך מעשי והגדרת **עבודה**. תוקפה מוקנה לה בזכות העובדה שאומצה על ידי ארגונים רבים.

שנית, אפשר להשתמש בביקורת על הגדרת העבודה כדי לשפר אותה. כל נקודת תורפה לכאורה שזוהתה בהגדרת העבודה יכולה לסייע להבהיר טוב יותר כיצד היא מתפרשת. אולם עם זאת, אם המחלוקת על הגדרת העבודה מתמקדת בעיקר במרכיב המסוים של אנטישמיות הקשורה לישראל, אזי הוויכוח הוא פוליטי ולא משאיר כמעט מקום להסכמה.

ולבסוף, בטיעון הפולמוסי הזה יש מידה של התנשאות. מבקרי ההגדרה מבטלים את תוקף המסמך בשל הביקורת שלהם המקבלת את השראתה משיקולים פוליטיים ומתמקדת בעיקר בהיבט אחד ויחיד (האנטישמיות האנטי־ישראלית). אולם העובדה שקבוצה של חוקרים, פרשנים ופעילים אינם מסכימים עם תוכן הגדרת העבודה ואף חושבים אותה למזיקה, אין בה כדי לבטל את תקפותה.

המעמד המשפטי של ההגדרה

שני טיעונים עיקריים הועלו נגד מעמדה המשפטי של הגדרת העבודה של IHRA. הטיעון הראשון הוא שהעובדה שאין למסמך כל מעמד משפטי נחשבת לחולשתו העיקרית; בהיעדר יכולת אכיפה ישירה, הגדרת העבודה נחשבת לבלתי יעילה. הטיעון השני הוא שהמעמד המעין־משפטי של ההגדרה פוגע בזכות לחופש הביטוי: אף על פי שהגדרת העבודה אינה

מחייבת מבחינה משפטית, לשימוש בה יש השלכות משפטיות. בשתי טענות מנוגדות אלו יש שיקולים משפטיים ופוליטיים כאחד הנוגעים למהות המסמך וליעילותו.

לא מחייבת מבחינה משפטית, ובכל זאת יעילה

הגדרת העבודה אינה קובעת ששיח מסוים אינו חוקי; היא רק מבהירה איזה שיח צריך להיחשב שיח אנטישמי או שיח שנאה, ולכן בלתי מקובל מבחינה חברתית. הביקורת כי ההגדרה אינה יעילה משום שהיא אינה מחייבת מבחינה משפטית, מניחה, בין היתר, שאפשר להעניש ולהילחם בתופעות של שנאה רק באמצעות חוקים; אולם מסמכים שאינם מחייבים מבחינה משפטית יכולים לשמש ואף משמשים בפועל לפירוש של החוק הקיים. הם יכולים לשמש גם להוקעה חברתית של תופעות מסוימות באמצעות ענישה שאינה כפופה לחוק כזה או אחר, למשל בקריאה להתפטרות של אנשים מסוימים או לביטול של אירועים.

בהקשר זה יש לראות בהגדרת העבודה של IHRA מסמך משלים – מדריך ולא חוק – ובדיוק בכך תרומתו. מערכות משפט של דמוקרטיות מערביות מכירות כבר עשרות שנים בעקרונות בסיסיים כגון שוויון ואי־אפליה. בפועל הקביעה מהו שוויון ומהי אפליה משתנה עם הזמן ומשקפת התפתחויות חברתיות. לכן לא תמיד נדרש לשנות את החוק או להוסיף עונשים חדשים; לעיתים די לפרש את החוק הקיים באופן שיהיה ישים לתופעות החברתיות המשתנות.

במובן זה גם מערכות משפטיות שאין בהן חוקים מפורשים נגד אנטישמיות לא ייחשבו לקיוון אם יש בהן הוראות המגנות קטגוריות רחבות יותר של גזענות, של שיח שנאה ושל אפליה. באנטישמיות יש לראות צורה של שנאה המתבטאת בדיבור ובמעשים וגם בשיטות של אפליה. ערכה של הגדרת העבודה הוא בהיותה מסמך אינטגרטיבי המפרש את תחולת החוק הקיים בנוגע לגזענות, לשיח שנאה ולאפליה, ומבהיר מהי שנאה נגד יהודים וכיצד היא באה לידי ביטוי בימינו.

עם זאת, לא כל צורות השנאה זקוקות לחוק שיאסור אותן. בתקופות של שינויים חברתיים לא תמיד יבטיחו החוקים יעילות ומהירות, במיוחד כשמדובר בעקרונות משותפים וברגשות קולקטיביים. מבחינה זו גינוי עצמי וחברתי (תרבות הביטול) עשוי להשיג יותר מגזר דין שניתן לאחר הליך שיפוטי רב־שנים. במיוחד בימינו לצנזורה ציבורית, למשל ברשתות החברתיות (המכונה 'שיימינג'), עשוי להיות כוח רב יותר מלתביעה משפטית, ולכן אין פלא שהיא בסיס לכמה תנועות לשינוי חברתי. כשמדובר באנטישמיות, האם נוכל בכנות לצפות ממדינות להעמיד לדין את כל מי שמבטאים תוכן אנטישמי בדיבור או בכתב, באמצעות ציוץ בטוויטר או בסימון 'לייק' בפייסבוק? הציפייה שרשויות אכיפת החוק ירדפו כל תוכן מבוסס שנאה שצץ בפלטפורמות הדיגיטליות, אינה ריאלית.

למרות החשש לפגיעה בזכות יסוד, את ההחלטה מה מותר ומה אסור לא צריכים לקבל שופטים אלא המנהלים של פורומים מקוונים או ועדות בתאגידים. לכן חשוב יותר מתמיד להעלות את

המודעות בנוגע למה נחשב לדעות קדומות בכל צורת ביטוי, לרבות אנטישמיות על מגוון ביטוייה, גם מחוץ לזירה המשפטית, ובפרט בקרב אותם אנשי מקצוע אשר ימלאו בעתיד הקרוב תפקיד מכריע בפיקוח ובהסדרה של השיח הציבורי.

פוגעת בחופש הביטוי?

בקצה הנגדי של קשת הביקורת המשפטית על הגדרת העבודה של IHRA נמצאים הטוענים כי מעמדו המעין־משפטי של המסמך פוגע בחופש הביטוי. מתנגדים אלה מתמקדים בעיקר בדוגמאות של אנטישמיות הקשורה לישראל, וטוענים שיישום ההגדרה פוגע בחופש הביטוי הבסיסי של פעילים פוליטיים נגד ישראל.

רבקה רות גולד, חוקרת ללימודי אסלאם מבריטניה, טוענת כי "הגדרת IHRA היא המלצה למדיניות של כמה קבוצות בעלות אינטרס משותף, אשר קיבלה באופן לא מפורש מעמד של מעין־חוק" (Gould, 2018), ובעקבות זאת הפכה "כלי לצנזור השיח" (Gould, 2018). הכותבת מתמקדת אך ורק בדוגמאות שבהן מיושמת הגדרת העבודה של IHRA על שיח אנטי־ישראלי שנוי במחלוקת, ומעלה חשש בנוגע להשתקת מבקרי ישראל. בנוגע לשימוש המשפטי במסמך, החוקרת מוסיפה וטוענת כי "מנקודת מבט משפטית במסמך של IHRA יש ספציפיות מוגזמת ואין בו את הכלליות הדרושה לגיטימציה משפטית" (Gould, 2018).

נראה שבמרכזו של טיעון זה עומדת ההתנגדות ל"ספציפיות המוגזמת" של הדוגמאות לאנטישמיות אנטי־ישראלית. טיעון זה מנצל למעשה את רעיון חופש הביטוי ומניח כי ההכרה הגוברת בקיומה של אנטישמיות הקשורה לישראל היא רק דרך לבטל כל ביקורת על ישראל. אולם, כפי שמציינת איב ג'ראד, "מה שההגדרה עושה זה להתריע בפנינו שחלק מן הדרכים לדבר על ישראל הן אנטישמיות. הדעה היחידה שהגדרה זו מאיימת עליה היא הדעה שביקורת על ישראל אף פעם ובשום מצב לא יכולה להיות אנטישמית" (Garrard, 2020).

זאת ועוד, מבקרים אחרים, כגון דיוויד פלדמן, לשעבר ראש מכון פירס לחקר האנטישמיות בלונדון, הביעו חשש כי האימוץ הגובר של הגדרת העבודה בקרב האוניברסיטאות פוגע בחופש האקדמי (Feldman, 2020).² חוקרים אחרים טענו שהשימוש המוסדי בהגדרה של IHRA מדכא את החופש האקדמי משום שהוא לכאורה מטיל אימה על חוקרים שהם ביקורתיים כלפי ישראל (Zine et al., 2020). עם זאת, כפי שהתנסח הסוציולוג הבריטי דיוויד הירש בתגובתו לפלדמן, הגדרת IHRA היא "מסגרת לחשיבה על מה ייחשב אנטישמי, לא מכונה שיכולה לסווג באופן אוטומטי סוגים מסוימים של שיח כאנטישמיים" (Hirsh, 2020).

חשוב להדגיש בהקשר זה כי הזכות לחופש הביטוי אינה מוחלטת. ההסכמה הכללית היא שיש לסלק ביטויי גזענות ושנאת זרים מכל מקום ציבורי, כולל אוניברסיטאות. מדוע אם כן לא לראות

² בהקשר זה המחבר טוען גם כי תהיה לכך השפעה מפלגת בשל מתן פריווילגיה לקבוצה אחת על פני האחרות.

באנטישמיות אנטי־ישראלית סוג של שיח שנאה בלתי מקובל? הסוגיה העיקרית כאן היא להבין כיצד האנטישמיות באה לידי ביטוי בזמננו בשיח אנטי־ישראלי.

בבסיס ההתכחשות לכך ששיח אנטי־ישראלי משמש לא פעם פלטפורמה להבעת דימויים אנטישמיים, עומדת אידאולוגיה המתיימרת להגן על זכויות יסוד מבלי לראות במאבק באנטישמיות חלק מאותן זכויות. זאת ועוד, גם כאשר שיח אנטי־ישראלי אינו כולל דימויים אנטישמיים מפורשים, הוא יכול להיות מסית דיו כדי לעורר התקפות אנטישמיות או אווירה אנטישמית.

אם סטודנטים יהודים בקמפוסים אמריקאים ובריטים חשים באווירה של הטרדה בגלל פעילות אנטי־ישראלית, הם מזהים בבירור את השיח הזה המתפתח תחת הכותרת של הגנה על זכויות אדם או הגנה על חופש הביטוי. כמו כן אם הפגנה אנטי־ישראלית מובילה להתקפות אנטישמיות, המשמעות היא שהאווירה האנטי־ישראלית הייתה רעילה מספיק כדי לעורר אנטישמיות מבלי להיות בהכרח אנטישמית בפני עצמה.

לשם כך מפרט המסמך של IHRA 11 דוגמאות המבהירות וממחישות את האופן שבו מתבטאת אנטישמיות, לרבות אנטישמיות בת־זמננו. בחלק הבא תידון תופעת האנטישמיות הקשורה לישראל על רקע המסמך של IHRA.

מתי ביקורת על ישראל הופכת לאנטישמית?

אחדים ממבקריה של ישראל היו רוצים שיהיה להם חופש מוחלט לקדם את האידאולוגיה שלהם, בלי כל ההגבלות המוטלות על דברי שנאה, ומדי פעם הם מצדיקים את השנאה שלהם ליהודים בתואנה שהם מקדמים את המאבק הפלסטיני או את זכויות האדם באופן כללי. גם תנועת BDS, שהוקמה ב־2005, רכשה מעמד מסוים בזכות התכסות בז'רגון פוליטי ובז'רגון של זכויות אדם.

עם זאת, בשיח הסוער ההולך ונעשה מקוטב יש סיכון שההגדרה של IHRA תנוצל לרעה כדי לתייג כל ביקורת על ישראל כמונעת משנאה ליהודים.

באמצעות חמש מ־11 הדוגמאות הגדרת העבודה של IHRA מספקת תובנות חשובות להבחנה הלא פשוטה בין עמדות נגד ישראל ובין אנטי־ציונות אנטישמית. בחלק זה ינותחו הדוגמאות הללו וגילויי האנטישמיות שהן ממחישות.

שלילת זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית, למשל באמצעות הטענה שקיומה של מדינת ישראל היא יוזמה גזענית

הטענה המקובלת נגד דוגמה זו היא שהתנגדות לישראל בתור מדינת העם היהודי אינה צריכה להיחשב אנטישמית משום שהיא נובעת משיקולים פילוסופיים ופוליטיים נגד מדינות לאום. אולם כשטענה זו עולה בוויכוח הישראלי-פלסטיני, היא ממוקדת רק נגד מדינה יהודית ולא נגד מדינות לאום ערביות או נגד מדינת לאום פלסטינית. לכן מדובר באנטגוניזם אנטי-יהודי ביסודו, השולל את הלאומיות היהודית משום שהיא נתפסת בלתי תואמת לעקרונות של פלורליזם או של הומניזם. הטענה חוצה את קו הביקורת הלגיטימית משום שאינה עוסקת במדיניות ספציפית הנחשבת מפלה כלפי אזרחי ישראל הלא-יהודים, אלא מייחסת לעצם יהדותה של ישראל התנגשות בלתי נמנעת עם ערכים של גיוון.

מוסר כפול המתבטא בתביעה [ממדינת ישראל] לפעול באופן שאינו מצופה או נדרש משום מדינה דמוקרטית אחרת

נגד הטיעון כי מוסר כפול מוחל על ישראל ולא על מדינות אחרות, נוהגים מתנגדי ישראל להשיב כי ישראל כפופה לסטנדרטים של המשפט הבינלאומי כמו כל שאר המדינות. גם כאן הבעיה היא לזהות בבירור מתי הביקורת, גם כשהיא חריפה מאוד, מופנית כלפי מדינות אחרות או פלילית ספציפית שישראל מפעילה או מאמצת לכאורה כלפי אזרחיה הערבים או הפלסטינים, ומתי מדובר בהצהרה כללית המתארת את ישראל כמפרה בשיטתיות סטנדרטים בינלאומיים כדי לגרום לפלסטינים לנטוש את שאיפותיהם הלאומיות. להטיל על ישראל אמות מידה שונות מאמות המידה המוטלות על מדינות אחרות משקפת רגשות אנטי-יהודיים, כמו שמשקפות למשל החלטות הוועדה לזכויות אדם של האו"ם, המוצאות ליקויים בעיקר בישראל ומתעלמות מן ההפרות של מדינות אחרות.

שימוש בסמלים ובדימויים הקשורים לאנטישמיות הקלסית (כגון טענות שיהודים הרגו את ישו או עלילת דם) כדי לאפיין את ישראל או ישראלים

צורה זו של אנטישמיות היא הביטוי המייצג ביותר של המוטציה בתזמננו לשנאת היהודים הקלסית שהתגלגלה לשנאת ישראל. דוגמה אחת היא ה"חדשות" שפרסם היומן השבדי Aftonbladet באוגוסט 2009, ולפיהן ישראל קצרה איברים מקורבנות פלסטינים – הקבלה פומבית לעלילת דם. גם ההאשמות שהושמעו לאחרונה כי ישראל מדביקה בכוונה אסירים פלסטינים בקורונה הן עוד דימוי אנטישמי היסטורי: היהודי כמפיץ המגפה.

הקבלה בין מדיניות עכשווית של ישראל לזו של הנאצים

מבין מגוון צורות הניצול לרעה של זכר השואה, 'היפוך השואה' הוא הנפוץ ביותר בהקשר הסכסוך הישראלי-פלסטיני. גישה זו מניחה שהציונות הפכה את היהודים להיות כמו רודפיהם

הנאצים, ושהקורבנות הם כעת הפלסטינים. אין ספק שמדובר בהשוואה המכוערת והפוגענית ביותר האפשרית לחברה שעדיין נושאת את צלקות מעשי הנאצים נגד היהודים.

ייחוס אחריות קולקטיבית לכל היהודים על פעולותיה של מדינת ישראל

אף על פי שלא כל הביקורות הקשות על ישראל משובצות בדימויים אנטישמיים, הן עדיין עשויות לבטא רגשות אנטישמיים או ליצור אווירה של עוינות אנטייהודית. כאשר יהודים מתבקשים לספק הסברים למדיניות ישראלית; כאשר יהודים משויכים מטבעם לישראל ולכן משמשים מטרה בהפגנות נגד ישראל; או כאשר יהודים מתבקשים להתנער מזהותם הציונית כדי 'להתקבל' – כל אלה הם צורות של אנטישמיות בשל אי-ההבחנה בין יהודים ובין ישראל. התהליך הוא כפול: ישראלים נחשבים לפרושים בגלל הקשר שלהם ליהדות, ויהודים נחשבים לפרושים כל עוד הם קשורים למדינה היהודית וכל עוד הם מזהים את עצמם כציונים.

המלצות למדיניות

על יישום הגדרת העבודה של IHRA

במשפט הפותח את המסמך של IHRA נאמר כי הגדרת העבודה לאנטישמיות אינה מחייבת מבחינה משפטית. עיקרון בסיסי זה צריך להישמר.

המלצות

- מסמך העבודה של IHRA צריך לשמש כלי להבנת תופעות של שנאה ולפירוש החוקים, חוקי העזר והתקנות שכבר קיימים במדינות, במוסדות ובארגונים ונוגעים לפשעי שנאה ולשיח שנאה.
- יש לשלב את ההגדרה בקודים אתיים ובכללי התנהגות. לדוגמה עובד בארגון שהשתמש בדימויים אנטישמיים צריך לעמוד להליכי משמעת על הפרת הקוד האתי וכללי ההתנהגות של הארגון, והשימוש בהגדרה יהיה אך ורק כדי לפרש את הכללים האלה.
- ההגדרה אינה אמורה להיות מיושמת כחוק עזר במוסדות שאימצו אותה. פירוש הדבר שאין ליישם אותה באופן שיאפשר הפעלת אמצעי משמעת או ענישה נגד אנשים.
- ההגדרה של IHRA תשמש בבתי משפט ככלי פרשני בלבד, המסייע להבין אם התנהגות מסוימת מונעת ממניע אנטישמי. לדוגמה אם תיק שנידון בבית משפט עוסק במתקפה על נכס יהודי, אפשר להשתמש בהגדרה כדי להבהיר אם מאחורי המתקפה עומד מניע אנטישמי.
- על סוכנויות וארגוני מעקב להימנע משימוש בביטויים 'הפרה' או 'עבירה' בהקשר ההגדרה: אי אפשר להפר את ההגדרה שכן אין מדובר בחוק. במקום זאת יש להשתמש בהגדרה כדי לתייג התנהגות או דיבור כ'אנטישמיים על פי ההגדרה של IHRA'.

על אימוץ הגדרת העבודה של IHRA

הגדרת העבודה לאנטישמיות של IHRA מאומצת לאחרונה יותר ויותר בעולם, גוברת גם ההסכמה הציבורית והאקדמית עליה: יותר מ־600 גופים אימצו אותה, ו־350 אקדמאים חתמו על מכתב תמיכה בה בתחילת אפריל 2021, למרות הניסיונות לנסח הגדרות חלופיות שרובן מתמקדות באנטישמיות הקשורה לישראל. פעולות שתדלנות ופעילות אזרחית האיצו עוד את האימוץ והרחיבו את ההסכמה, אם כי לחץ פוליטי ופיננסי שהופעל לכפיית האימוץ עלול לייצר תגובת נגד שלילית. יש לאמץ את הגדרת העבודה לאנטישמיות של IHRA בזכות תרומתה, ולא בעקבות לחץ ואמצעי ענישה. הסיבה שאימצו את ההגדרה גם מדינות שמבקרות את המדיניות הישראלית – לעיתים אף בחריפות – היא שמדינות אלו דואגות ומרגישות אחריות לביטחונם ולרווחתם של אזרחיהן היהודים.

המלצות

- על רשויות אכיפת החוק, רשויות משפטיות ואנשי מקצוע בתחום המשפט לערוך קורסי הכשרה הכוללים את המסמך של IHRA בארגון הכלים למאבק בפשעי שנאה.
- על פעילי זכויות אדם, מנהיגי קהילה ומנהיגים דתיים – יהודים ולא יהודים כאחד – לערוך סמינרים על שילוב הגדרת העבודה לאנטישמיות של IHRA במקום עבודתם ולוודא את הפצתה ואת יישומה בכל הרמות. המסמך של IHRA צריך להיות כלי נוסף למאבק עקרוני בדעות קדומות ולקידום דיאלוג בין קהילות.
- לאור החשיבות הגוברת של המסמך של IHRA יש לבנות ארגון כלים ליישום אפקטיבי שלו, ובו שיטות העבודה המומלצות והטיעונים העיקריים הנוגעים אליו.

על שימוש בהגדרת העבודה של IHRA לזיהוי אנטישמיות הקשורה לישראל

הגדרת העבודה של IHRA נוגעת לכמה היבטים של האנטישמיות הקשורה לישראל, שכן סוגיה זו נותרה ללא מענה.

המלצות

- יש ליישם את הגדרת העבודה בזהירות כאשר בוחנים ביטוי או הצהרה אנטישמיים שהושמעו לראשונה או באופן חד־פעמי ושלא התלוותה אליהם תקיפה או האשמה של אדם או ארגון; יש לבחון את מכלול העמדות וההתנהגות של האדם או של הארגון.
- יישום המסמך של IHRA לזיהוי אנטישמיות אנטי־ישראלית הוא חשוב, אך השימוש בו לפעילות ולהסברה פרו־ישראלית צריך להיות מוגבל למקרים שבהם זהו בבירור שיח ומניעים אנטישמיים.

- אידאולוגיות אנטי־ישראליות ואנטי־ציוניות מובילות לאפליה אנטי־ישראלית, המתבטאת לעיתים בחרמים המשפיעים לא רק על ישראלים או על יהודים, אלא על כל גורם שיש לו קשר עסקי עם ישראל. בהחלט אפשר לראות בכך אפליה שאינה בהכרח אנטישמית. עם זאת, אין בכך כדי לשלול את האפשרות ששיח מסוג זה עלול לכלול דימויים אנטישמיים.
- המסמך של IHRA כולל כאמור כמה דוגמאות ממחישות לביטויי אנטישמיות, אולם ייתכן שיתווספו עוד דוגמאות בעתיד כדי שהייצוג של גילויי אנטישמיות ושנאת יהודים יהיה עדכני וישקף את השינוי המתמיד. עם זאת, ראוי יהיה להוסיף דוגמאות כאלה רק אחרי בחינה מדוקדקת של OSCE (הארגון לביטחון ולשיתוף פעולה באירופה) ושל הוועדות של IHRA שניסחו ואימצו את הגדרת העבודה.

מסקנות

הביקורות נגד הגדרת העבודה לאנטישמיות של IHRA מופנות בעיקר נגד הדוגמאות לאנטישמיות הקשורה לישראל. לעמדה זו יש כמה משמעויות: היא מכחישה את ההשלכות של ביטויים נגד יהודים שהרטוריקה האנטי־ישראלית מהדהדת; היא מעמיקה את הקיטוב הפוליטי הנוגע לישראל כדי להנציח עמדה פוליטית; היא משפיעה לשלילה על תחום זכויות האדם כשהיא נותנת לגיטימציה לשימוש לרעה בעקרונות בינלאומיים בשם המאבק בציונות; ולבסוף, היא מחלישה את היכולת להבין לעומק את היקף התופעה ואת הרצון להילחם בה.

באופן כללי, הגדרת האנטישמיות של IHRA נפסלה משום שהיא נתפסת כניצחון של הציונות על הפלסטינים, והשימוש בה נחשב לפוליטי וכמשמש להצדקת מדיניותה של ישראל בשטחים. הטענה הספציפית יותר היא שההגדרה של IHRA משמשת מכשיר לתמיכה בסיפוח אזורים המצויים במחלוקת בין ישראל לרשות הפלסטינית (Mansour, 2020). תחושת הבידוד והנטישה של הפלסטינים החריפה עוד יותר בעקבות יחסי הקירבה החדשים בין ישראל לכמה מן המדינות הערביות שהובילו לנורמליזציה עם איחוד האמירויות הערביות ועם בחריין ולהסכם עם מרוקו. אולם לא מגמת הנורמליזציה היא שפגעה בבכורה של הפלסטינים בעולם הערבי, אלא חשיבה מחודשת על הדימויים המסורתיים של ה'יהודי' וה'ציוני' במדינות ובחברות שאינן ערביות או מוסלמיות.

מן הוויכוח הסוער על הגדרת העבודה של IHRA אפשר להסיק כי במקום להגביל את חופש הביטוי, כפי שהאשימו מבקרי המסמך של IHRA, המסמך דווקא מעורר דיון על אנטישמיות בת־זמננו ועל צורתיה האנטי־ישראליות. החשש שהמסמך של IHRA הוא הסוואה לניסיון ההשתקה של מבקרים אנטי־ישראלים, הוא עצמו אנטישמי במידה מסוימת משום שהוא מניח את קיומה של 'מזימה' יהודית לשלול בשיח הציבורי ולהשפיע עליו.

והערה אחרונה לסיום: קשה שלא להבחין כי הביקורות השונות על ההגדרה של IHRA אינן מזכירות ולו במעט את הארגון עצמו ואת המנדט שלו – שימור זיכרון השואה. למעשה בשיח

האנטי־ישראלי השואה מוכחשת או מנוצלת לרעה במידה רבה כדי לצמצם את ממדיה וכדי לקשור בין רדיפות היהודים באירופה והשמדתם בשנות ה־30 וה־40 של המאה ה־20 ובין הסבל של העם הפלסטיני.

נספח: הגדרת העבודה לאנטישמיות של IHRA³

ברוח הצהרת שטוקהולם המציינת: "כשהאנושות עדיין מצולקת... מאנטישמיות וקסנופוביה, הקהילה הבינלאומית חולקת אחריות כבדה להיאבק ברעות אלו", הוועדה לענייני אנטישמיות והכחשת שואה של הברית הבינלאומית לשימור זכר השואה IHRA קראה למליאת IHRA בבודפשט 2015 לאמץ את הגדרת העבודה הבאה לאנטישמיות.

ב-26 במאי 2016, המליאה בבוקרשט החליטה:

לאמץ את הגדרת העבודה הלא מחייבת משפטית הבאה של אנטישמיות:

"אנטישמיות היא תפיסה מסוימת של יהודים, שיכולה לבוא לידי ביטוי כשנאה כלפי יהודים. ביטויים מילוליים וגופניים של אנטישמיות מכוונים כלפי יחידים, יהודים או לא-יהודים, ו-או נגד רכושם, נגד מוסדות של קהילה יהודית ואתרים דתיים".

כדי להנחות את IHRA במלאכתו, הדוגמאות הבאות ישמשו להבהרה:

ביטויים מעין אלה יכולים גם להיות מכוונים נגד מדינת ישראל, כשזו נתפסת כקולקטיב יהודי. עם זאת, ביקורת כלפי ישראל הדומה לזו המופנית כלפי כל מדינה אחרת אינה יכולה להיתפס כאנטישמית. לעתים קרובות, אנטישמיות מאשימה יהודים ברקימת מזימות כדי להזיק לאנושות, ולעתים קרובות נעשה בה שימוש כדי להטיל את האחריות על היהודים בגין כל מה שמשתבש. אנטישמיות באה לידי ביטוי בדיבור, בכתיבה, באופנים ויזואליים ובמעשים, ועושה שימוש בסטריאוטיפים אפלים ובקווי אופי שליליים.

דוגמאות עכשוויות של אנטישמיות בחיים הציבוריים, בתקשורת, בבתי-ספר, במקומות עבודה ובמרחבים דתיים יכולות לכלול גם, אך לא רק, את הנקודות הבאות:

- קריאה ל, עזרה או הצדקה של הרג יהודים, או פגיעה בהם בשם אידיאולוגיה קיצונית או בשם ראייה דתית קיצונית.
- העלאת התייחסויות זדוניות השוללות מיהודים את אנושיותם, עושות להם דה-הומניזציה, דמוניזציה, או מייחסות להם סטריאוטיפים כיחידים או כקשורים לעוצמה של היהודים כקבוצה – כמו, אם כי לא באופן בלעדי, המיתוס על מזימה יהודית עולמית לשלוט על התקשורת, הכלכלה, הממשלה או מוסדות אחרים של החברה
- האשמת היהודים כעם בהיותם אחראים למעשים שליליים, אמיתיים או מדומים, שבוצעו ע"י אדם יהודי מסוים או קבוצה, או אפילו למעשים שבוצעו ע"י לא-יהודים.

³ <https://www.holocaustremembrance.com/he/resources/working-definitions-charters/hgdrthbwdh-Intysmywt>

- הכחשת הקיום, המטרה, המכניזם (למשל תאי-הגזים) והמגמתיות של השמדת העם היהודי בידי גרמניה הנאצית, תומכיה ובני בריתה במהלך מלח"ע השנייה (השואה).
- האשמת היהודים כעם, או את ישראל כמדינה, בהמצאת השואה או הגזמת ממדיה.
- האשמת אזרחים יהודים, שאינם חיים בישראל, בהיותם נאמנים יותר למדינת ישראל או בהעדפת האינטרסים של היהודים ברחבי העולם על פני האינטרסים של המדינה בה הם חיים.
- הכחשת זכותו של העם היהודי להגדרה עצמית, בין היתר באמצעות הטענה שקיומה של מדינת ישראל היא יוזמה גזענית.
- יישום סטנדרטים כפולים כלפי ישראל בדרישה ממנה לנהוג באופן שאינו צפוי או אינו נדרש מכל אומה דמוקרטית אחרת.
- שימוש בסמלים או בדימויים הקשורים לאנטישמיות הקלאסית (כמו למשל הטענה, שהיהודים הרגו את ישו או עלילות-דם) כדי לאפיין את ישראל או ישראלים.
- השוואה בין מדיניותה העכשווית של ישראל לבין זו של הנאצים.
- ראייה קיבוצית של היהודים כאחראים לפעולותיה של מדינת ישראל.

אקטים אנטישמיים הם פליליים כאשר הם מוגדרים כך בחוק (למשל, הכחשת שואה או הפצת חומרים אנטישמיים במדינות מסוימות).

מעשים פליליים הם אנטישמיים כאשר נשואי המתקפות, בין שהם אנשים או רכוש – כגון בנינים, בתי-ספר, מקומות תפילה ובתי-קברות – נבחרו לפגיעה משום שהינם, או נתפסים להיות, יהודיים או קשורים ליהודים.

אפליה אנטישמית היא מניעה מיהודים הזדמנויות או שירותים הפתוחים לאחרים והיא איננה חוקית במדינות רבות.

Feldman, D. (2020, December 2). The government should not impose a faulty definition of antisemitism on universities. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/dec/02/the-government-should-not-impose-a-faulty-definition-of-antisemitism-on-universities>

Garrard, E. (2020, December). The IHRA definition, institutional antisemitism, and Wittgenstein. *Fathom*. <https://fathomjournal.org/the-ihra-definition-institutional-antisemitism-and-wittgenstein/>

Gould, R. R. (2018, August). Legal form and legal legitimacy: The IHRA definition of antisemitism as a case study in censored speech. *Law, Culture and the Humanities*. doi.org/10.1177/1743872118780660

Hirsh, D. (2020, December). Jews are asking for protection from their universities from antisemitism. David Feldman's 'All Lives Matter' response is not helpful. *Fathom*. <https://fathomjournal.org/fathom-opinion-jews-are-asking-for-protection-from-their-universities-from-antisemitism-david-feldmans-all-lives-matter-response-is-not-helpful/>

Mansour, Ismat. (2020, August 10). The new definition of antisemitism: In essence the 'reinforcement' of the occupation. *Madar Center*. <https://www.madarcenter.org/المشهد-الإسرائيلي/تقارير،-وثائق،-تغطيات-خاصة/8597-التعريف-الجديد-للالسامية-في-الجوهر-تحصين-الاحتلال>

Ullrich, P. (2019, September). *Expert opinion on the "working definition of antisemitism" of the International Holocaust Remembrance Alliance*. Rosa Luxemburg Stiftung Papers, n.3. https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/rls_papers/Papers_3-2019_Antisemitism.pdf

Zine, J., Bird, G., & Matthews, S. (2020, November 15). Criticizing Israel is not antisemitic — it's academic freedom. *The Conversation*. <https://theconversation.com/criticizing-israel-is-not-antisemitic-its-academic-freedom-148864>